

Τι εννοούμε ακριβώς λέγοντας «πολιτικό τραγούδι»; Ποια από τα τραγούδια που ξέρουμε, παλιά ή νεότερα, ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία; Το να δώσουμε αμέσως έναν ορισμό, φαίνεται κάπως δύσκολο. Ίσως να μην είναι και απόλυτα αναγκαίο. Θα έπρεπε να κλείσουμε σε ελάχιστες λέξεις ένα πράγμα που έχει περισσότερες όψεις απ' ό,τι αρχικά φαίνεται.

Ας αφήσουμε λοιπόν τα πρώτα ερωτήματα και ας έρθουμε σε ορισμένα άλλα: Με ποιους τρόπους και διεργασίες γεννιέται κι αναπτύσσεται το πολιτικό τραγούδι; Έχει νόμους; Πώς λειτουργούν; Έχει κοινά χαρακτηριστικά, που τα βρίσκουμε στα ανάλογα τραγούδια όλων των χωρών;

Θα προχωρήσουμε, ψηλαφώντας, στη διατύπωση ορισμένων σκέψεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για ένα διάλογο. Δεν θα αναφερθούμε ιδιαίτερα στην ιστορία του πολιτικού τραγουδιού στην Ελλάδα. Ούτε στις σημερινές πειραματικές προσπάθειες να συνδεθεί αυτό το είδος τόσο με τις παραδόσεις μας όσο και με τις παγκόσμιες επαναστατικές ιδέες. Τούτο το σημείωμα θα περιορισθεί στην αναζήτηση των γενικών, οικουμενικών γνωρισμάτων του πολιτικού τραγουδιού.

Σε μια πρώτη ματιά ξεχωρίζουμε δυο μεγάλες κατηγορίες:

α) Τα λαϊκά πολιτικά τραγούδια, φτιαγμένα από ανώνυμους ή ευκαιριακούς δημιουργούς, που τα χαρακτηρίζει, όπως κι όλα τα δημοτικά η μακροβιότητα. Αυτά αποτείνονται τις περισσότερες φορές στο συναισθηματικό κόσμο του ακροατή. Πάνω σ' αυτό τον δρόμο, τον συγκινησιακό, δημιουργούν και αρκετοί επώνυμοι καλλιτέχνες, της δεύτερης δηλαδή κατηγορίας.

β) Τα έντεχνα πολιτικά τραγούδια. Αυτά είναι δημιούργημα ενός επώνυμου ποιητή κι ενός μουσικού, που καμιά φορά ο ίδιος γράφει και τους στίχους. Πολλά απ' αυτά απευθύνονται βασικά στο λογικό του ακροατή, κάνοντας τη συγκεκριμένη ανάλυση μιας κατάστασης.

Δεύτερη σημαντική διαπίστωση: Τα πολιτικά τραγούδια δεν είναι όλα προοδευτικά. Μπορεί να είναι και αντιδραστικά, όπως εκείνα που έστελναν -και στέλνουν- τους λαούς στον πόλεμο. Άλλα επίσης είναι ρεφορμιστικά κ.λπ. Τα εμβατήρια, οι εθνικοί ύμνοι: να ένα παράδειγμα πολιτικού τραγουδιού. Υπάρχουν και τραγούδια που στην εποχή τους ήταν προοδευτικά και με τον καιρό, όταν οι τάξεις που έκαναν μια επανάσταση μετατρέπονταν σε ανασταλτικό παράγοντα, χρησίμευαν ως μέσο καταπίεσης και αποπροσανατολισμού. Τέλος, όπως θα δούμε και πιο κάτω, υπάρχουν τραγούδια που προσφέρονται για να τα πάρει ο καθένας όπως θέλει, απ' τη δική του σκοπιά. Παράδειγμα τέτοιο είναι ο δικός μας εθνικός ύμνος.

Τρίτο βασικό χαρακτηριστικό: Τα πολιτικά τραγούδια είναι -φανερά ή κρυφά- μαχόμενα τραγούδια. Σκοπεύουν πάντα σ' έναν πολιτικό αντίπαλο γενικό ή ειδικό. Μπορεί ευρηματικά να δείχνουν, να καταγγέλλουν κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις. Μπορεί και να τις εκθειάζουν. Όσο πιο άμεσα το κάνουν αυτό οι στίχοι, τόσο περισσότερο μπαίνουμε στα σύνορα του πολιτικού τραγουδιού. Το οποίο μπορεί ακόμα να είναι ένας ύμνος σε έναν ήρωα, σε μια κοινωνική ομάδα ή μια τάξη, ή να περιγράφει ένα ιστορικό περιστατικό, μια μάχη ή κάτι άλλο. Π.χ. μιαν απόδραση. (Αντίστοιχα δικά μας τα τραγούδια του Μικρού Χωριού και του Μπεζεντάκου). Ανάλογα με την έμπνευση του δημιουργού ένα τραγούδι μπορεί να

είναι μαζί πολιτικό και ερωτικό, όπως πολλά δικά μας και ξένα δημοτικά και αντάρτικα. Μπορεί δίπλα στο πολιτικό να συνυπάρχει και το θρησκευτικό ακόμα στοιχείο, όπως σε μερικά νέγρικα σπιρίτσουαλς.

Και μόνο αυτά που έχουμε αναφέρει, φτάνουν για να διαπιστώσουμε πως δεν είναι και τόσο εύκολο να κλείσουμε τα χαρακτηριστικά του πολιτικού τραγουδιού σε ένα απλό αλγεβρικό τύπο. Αλλά ας δούμε τώρα τους τρόπους που παρεμβαίνει ο λαϊκός παράγοντας στη δημιουργία ή στη λειτουργία του.

Τρεις τρόποι λαϊκής παρέμβασης

Ένα πολιτικό τραγούδι μπορεί να γραφτεί από τους δημιουργούς του επίτηδες, δηλαδή για να λειτουργήσει σ' ένα συγκεκριμένο κοινό σαν τέτοιο. Μπορεί όμως να 'χει γεννηθεί κι αλλιώς. Να ανήκει, λόγου χάρη, σ' ένα θεατρικό έργο (Ένας Όμηρος, Κύκλος με την κιμωλία, Παραμύθι χωρίς όνομα, Απεργία) ή σε μια επιθεώρηση. Ο κόσμος παίρνει αργότερα τέτοια τραγούδια αυτούσια ή αλλάζοντάς τους μερικά λόγια, για να εκφράσει τους δικούς του, συγκεκριμένους πολιτικούς πόθους. Αυτός είναι ο πρώτος τρόπος παρέμβασης.

Όπως είπαμε, ακόμα και στην εποχή μας συμβαίνει πολιτικά τραγούδια να γράφονται από ανώνυμους δημιουργούς, αυθόρμητα. (Πράγμα που δεν γίνεται πια με άλλου είδους τραγούδια). Ένα παράδειγμα είναι τα αντάρτικα. Αυτό γίνεται σε εποχές που ο λαός, ο χορός δηλαδή της τραγωδίας, πρωταγωνιστεί: Στις μακροχρόνιες περιόδους σκλαβιάς σε ντόπιους ή ξένους τυράννους, στη διάρκεια ένοπλων απελευθερωτικών αγώνων, αλλά και σε πιο σύντομες περιόδους λαϊκής ανάτασης, σε νικηφόρες επαναστάσεις ή και σε απλές εξεγέρσεις.

Συχνά, λοιπόν, σε μουσική που προϋπάρχει, έρχεται ο ανώνυμος στιχουργός και βάζει επίκαιρο πολιτικό στίχο. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν πολλά δικά μας αντάρτικα, αλλά και πολλά σατιρικά τραγούδια της Κατοχής. Αυτός ο δανεισμός ξένης γνωστής μουσικής γίνεται, γιατί ο απλός άνθρωπος μπορεί να εκφραστεί ευκολότερα με λόγια παρά να γράψει μουσική. Αλλά και γιατί στο πολιτικό τραγούδι οι στίχοι πρέπει να είναι επίκαιροι, ενώ η καλή μουσική διατηρεί τη ζωντάνια της πάρα πολλά χρόνια (η δημοτική ακόμα και αιώνες). Αυτός είναι ο δεύτερος τρόπος παρέμβασης.

Αλλά ο λαός παίρνει ακόμα και ατόφια πολιτικά τραγούδια άλλων εποχών, αν ξαναταιριάζουν στην περίπτωση. Μερικές φορές τους παραλλάζει ορισμένους στίχους (π.χ. Ξαστεριά, Έως πότε η ξένη ακρίδα κ.ά.) κάνοντάς τα να ταιριάζουν στην περίπτωση. (Π.χ. Στη στεριά δε ζει το ψάρι). Έτσι μπορεί να συμβεί ένα τραγούδι που χρησιμοποίησε ο αστός για να διώξει τον αριστοκράτη, να το χρησιμοποιήσει τώρα ο εργάτης για να διώξει τον αστό. Αυτός είναι ο τρίτος τρόπος παρέμβασης.

Το πολιτικό τραγούδι σήμερα

Ας δούμε, όμως, και λίγα πράγματα απ' τη σκοπιά αποκλειστικά του δικού μας, του ταξικού, επαναστατικού τραγουδιού.

Συμβαίνει πολλές φορές να τραγουδάμε και να σκεφτόμαστε λίγο ή και καθόλου τα λόγια που συνοδεύουν τη μουσική. Αλλοίμονο αν πάθουμε κάτι τέτοιο σ' ένα πολιτικό τραγούδι. Οι στίχοι, λοιπόν, πρέπει να 'ναι φτιαγμένοι έτσι που να τους προσέχεις, θες δε θες. Να 'ναι έντονοι, έξυπνοι, ευρηματικοί. Η μουσική θα πρέπει να τους παρακολουθεί κι όχι να τους καλύπτει. Αν γίνεται, να βρίσκει τρόπους να τους δίνει ακόμα και το προβάδισμα.

Οι δρόμοι, σε συνέχεια, που μπορεί να ακολουθήσει ο συνθέτης, με την αρχική καθοδήγηση των στίχων, είναι πολλοί: ο θούριος, το εμβατήριο, οι λεβέντικοι λαϊκοί, παλιοί πολεμικοί χοροί στάθηκαν στο παρελθόν αρκετά πρόσφορες μορφές για το πολιτικό τραγούδι. Στον ίδιο βαθμό όμως πρόσφοροι ήταν και οι ρυθμοί που ταιριάζουν στη σάτιρα. αρκεί εδώ να ξαναθυμηθούμε πολλά τραγούδια της κατοχής και της απελευθέρωσης.

Σήμερα, κι όσο οι συνθήκες δεν είναι επαναστατικές, το πολιτικό τραγούδι πρέπει να παρακολουθεί και να βοηθάει άλλου είδους αγώνες. Οι δημιουργοί πρέπει ν' ανοίξουν δρόμους, να δημιουργήσουν νέες μορφές. Το ηρωικό τραγούδι, το επικό, είναι σίγουρα μια χρήσιμη μορφή. Αλλά και η μπαλάντα, η σάτιρα, καθώς και άλλα είδη διεκδικούν μια σημαντική θέση.

Ειδικά στη σάτιρα ανοίγονται δυο βασικοί δρόμοι: οι στίχοι θα είναι ή ένα επεισόδιο γενικευμένο ή μια γενικότητα εξειδικευμένη. Π.χ. με το καπέλο ενός αστυφύλακα ή με τη ζωή ενός παρακρατικού ή ενός καπιταλιστή, μπορούμε να δώσουμε την εικόνα πολύ περισσοτέρων πραγμάτων ή προσώπων. Αντίστροφα, μπορούμε να κλείσουμε πολλές, ανάλογες μεταξύ τους καταστάσεις κι ακόμα ολόκληρες κοινωνικές ομάδες ή τάξεις μέσα σ' ένα τραγούδι. Αν αυτό αγαπηθεί απ' το κοινό, δεν θα μπορέσουν να ξαναβγούν από 'κει μέσα με τίποτα. Φυλακισμένοι στο τραγούδι, οι τυποποιημένοι «ήρωες» μας θα έχουν μια γενική συμπεριφορά τέτοια, που εύκολα θα τους φανταζόμαστε και σαν ξεχωριστά άτομα στη μηδαμινότητα της ιδιωτικής τους ζωής. Όπως και, αντίστροφα, από μια λεπτομέρεια αυτής της τελευταίας που έντεχνα θα τονίσουμε, θα καταλάβουμε άνετα τι τομάρια είναι όλοι τους στη γενική τους συμπεριφορά.

Επαναστατικότητα και παράδοση

Από μian άλλη άποψη, που αφορά στον ίδιο βαθμό στιχουργό και συνθέτη, ένα πολιτικό τραγούδι μπορεί να είναι, όπως είπαμε, μπαλάντα ή μαρς. Αλλά στην Ελλάδα μπορεί μια χαρά να είναι κι ένας ριζίτικος, ένας χασάπικος, ένας καλαματιανός ή ένας τσάμικος. Αυτό δεν προτείνεται σαν κανόνας. Αλλά δεν μπορούμε να μιλάμε για πολιτικό τραγούδι χωρίς να μας ενδιαφέρει και η λαϊκότητά του, η απήχησή του στο κοινό, επομένως κι η ελληνικότητά του. Ασφαλώς όχι με κραυγαλέα μορφή, με τη στείρα απομίμηση του φολκλόρ, αλλά με κάποια δημιουργική, άμεση ή έμμεση αναφορά.

Αυτά από άποψη θεματική και μορφολογική. Από μια εννοιολογική τώρα σκοπιά, το πολιτικό τραγούδι δεν είναι σκόπιμο να τείνει πάντα σε μια απλοποίηση των πραγμάτων. Δεν φτάνει να υμνεί τους αγώνες των καταπιεζόμενων. Η πίστη στον αγώνα και η αισιοδοξία ασφαλώς και είναι στοιχεία απαραίτητα. Άλλο τόσο όμως είναι απαραίτητο, ορισμένα τραγούδια να αντικαθρεφτίζουν τις δυσκολίες και τους κινδύνους που διατρέχουν οι λαϊκοί αγώνες. Τραγούδια που ν' απευθύνονται κυρίως στη λογική. Που να τείνουν στο ανέβασμα της ταξικής συνείδησης και της επαγρύπνησης. Το τραγούδι μας, αν θέλουμε να έχει αποτελέσματα, πρέπει να γίνει σημαία, με απλούς τρόπους, όλων των πολύπλοκων πραγμάτων, που η γνώση τους είναι το αληθινό πρόσωπο της αισιοδοξίας.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τον Τρίτο Παγκόσμιο του Γιάννη Νεγρεπόντη, μελοποιημένο από τον Μάνο Λοΐζο. Κι αν ακόμα δεν προσέξουμε τις λεπτομέρειες του τραγουδιού, για παράδειγμα το ότι αυτοί οι τρεις φίλοι - ο Πέτρος, ο Γιόχαν κι ο Φραντς - δούλευαν ανέμελα στη φάμπρικα φτιάχνοντας ταγκς, όμως δεν μπορεί να μας διαφύγει το γεγονός πως πέθαναν σαν ήρωες για να ξαναφτιάξουν τραστ οι καπιταλιστές ή ότι ίσως να μην πήγαιναν στον πόλεμο αν είχαν διαβάσει Μαρξ. Και όλα αυτά σε ένα τραγούδι!

Η διπλή συνεισφορά του Μπρεχτ

Ο μεγάλος Γερμανός συγγραφέας Μπρεχτ ασχολήθηκε με απaráμιλλη επιτυχία θεωρητικά και έμπρακτα με το πολιτικό τραγούδι. Το πόσο σύνθετα είναι τα προβλήματα του στρατευμένου καλλιτέχνη μάς το λέει στο κλασικό κείμενό του Πέντε δυσκολίες για να γράφει κανείς την αλήθεια. Κείμενο που ισχύει απόφιο και για την περίπτωσή μας. Ο καλλιτέχνης που θέλει να καταπολεμήσει το ψέμα και την αμάθεια πρέπει, κατά τον Μπρεχτ, να 'χει:

- Το θάρρος να πει την αλήθεια τη στιγμή που παντού την καταπνίγουν.

- Την εξυπνάδα να αναγνωρίζει την αλήθεια και μάλιστα ποια αλήθεια απ' όλες αξίζει να πει. Πολλοί ποιητές, λέει ο Μπρεχτ, γράφουν ότι οι καρέκλες είναι για να καθόμαστε ή ότι η βροχή πέφτει από πάνω

προς τα κάτω! Δεν αρκεί λοιπόν το θάρρος. Χρειάζεται ο καλλιτέχνης να κατέχει τους βασικούς κοινωνικούς νόμους, τον ιστορικό υλισμό.

- Μια άλλη δυσκολία είναι να κάνεις την τέχνη σου, ευκολομεταχειρίσιμη σαν όπλο. Αυτό είναι πολύ δύσκολο σε μας στην Ελλάδα, γιατί πρέπει να κάνουμε προσιτή την αλήθεια σε πολλούς ανθρώπους που κατεβαίνουν εύκολα στους δρόμους για φωνάξουν «δεν περνάει ο φασισμός», αλλά που δεν έχουν πειστεί πέρα για πέρα πως υπεύθυνος για τον φασισμό είναι ο καπιταλισμός. Πρέπει σ' όλους αυτούς να δείξουμε, λέει ο Μπρεχτ, πως το κακό είναι πως θέλουν κι αυτοί το μοσχαρίσιο κρέας, με τη διαφορά ότι δεν θέλουν να βλέπουν τα αίματα. Τους αρκεί να πλένει ο καπιταλισμός τα χέρια του στη λεκάνη της αστικής δημοκρατίας, πριν τους σερβίρει το μπιφτέκι.

- Ο καλλιτέχνης πρέπει να έχει αρκετή κρίση για να διαλέγει εκείνους, που στα χέρια τους η αλήθεια γίνεται αποδοτική. Δεν ωφελεί να λέμε «γράφω τραγούδια κι όποιος θέλει με ακούει». Όταν γράφουμε για μια κακή κατάσταση πρέπει να λέμε την αλήθεια σε κείνους για τους οποίους είναι κακή η κατάσταση. Και κάτι άλλο: από αυτούς πρέπει και να μάθουμε την αλήθεια. Κι ούτε πρέπει ν' απευθυνόμαστε μόνο σ' αυτούς που την καταλαβαίνουν γρήγορα, για παράδειγμα στους συνειδητοποιημένους εργάτες ή τους φοιτητές. Πρέπει να τη λέμε και σε όλους εκείνους, που η θέση τους έπρεπε να τους είχε κάνει να καταλάβουν την αλήθεια.

- Τέλος, βασική δυσκολία είναι να έχεις την ευελιξία να διαδόσεις την αλήθεια πλατιά.

Άραγε, τελειώνουν εδώ οι δυσκολίες που συναντούν οι δημιουργοί του επαναστατικού τραγουδιού; Ασφαλώς όχι. Γιατί η τέχνη παίρνει άπειρες βελτιώσεις και άπειρες είναι και οι κακοτοπιές που βρίσκονται μπροστά μας και από τις οποίες πρέπει να φυλαγόμαστε. Οι προθέσεις μας κινδυνεύουν από τον τρόπο που γράφουμε κάτι, αλλά κι από τον τρόπο που το παρουσιάζουμε, από τον χώρο κι από το κοινό που διαλέγουμε. Εννοείται πως μια σειρά από σκέψεις που αφορούν το πολιτικό τραγούδι μένουν χωρίς ιδιαίτερη ανάπτυξη σ' αυτό το σύντομο άρθρο.

Πηγή: praxisreview.gr

Το παρόν κείμενο δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στην Μαρξιστική Επιθεώρηση Praxis τον Σεπτέμβρη του 2014